

ІСТОРИКО-ФІЛОСОФСЬКІ ДОСЛІДЖЕННЯ

УДК 94 (477.42.82)

Жулінська-Яручик О.

(Волинський державний університет ім. Лесі Українки)

УКРАЇНСЬКА ПОЛІТИЧНА ТА МИСТЕЦЬКА ЕМІГРАЦІЯ У П РЕЧІ ПОСПОЛІТИЙ (20-30-ТІ РР. ХХ СТ.)

У статті розглядається українська політична та мистецька еміграція у II Речі Посполитій (20-30-ті рр. ХХ ст.)

Наприкінці 1920-го р. на еміграції у Польщі опинилося біля 35 тисяч українських біженців – членів уряду та вояків армії УНР, а також багатотисячна група цивільних осіб.

Вже 23 листопада 1920 р. С.Петлюра наказом Головного Отамана Військ УНР заборонив розпускати військові відділи, які мали бути зосереджені на загальних умовах інтернування з метою організації і підготовчої праці для повернення в Україну. Він залишався глибоко переконаним, що перемога здобувається та забезпечується лише військовою силою і надавав цьому чинникові першорядного значення в справі досягнення української незалежності. В статті "Чергові проблеми військового будівництва в українській літературі" С.Петлюра писав: "Нація повинна зрозуміти вагу ідеї оборони Батьківщини, бо від того чи іншого усвідомлення її залежить життя або смерть державного існування нації, її воля і розвиток, чи занепад і державна загибель. Геній нації зуміє подолати і технічні перешкоди для оборони держави і всякі інші труднощі, коли ідея оборони її, як вільна повинність і природна потреба, увійшла в свідомість народної маси, стала органічним елементом національної думи" [1: 395].

У листі до заступника голови дипломатичної місії у Варшаві Л. Михайлова 3 грудня 1920 р. С. Петлюра і А. Лівіцький звертали увагу на те, щоб місія домагалась від польського уряду збереження української армії, яка, не втративши своєї єдності і боєздатності, перейшла кордон у доброму моральному стані. Вони підкреслювали, що "уряд УНР має право вимагати від уряду Польської Річі Посполитої за союзню поміч, виявлену Польщі в скрутний мент боротьби проти спільного ворога, певних компенсаций як матеріальних, так і моральних за недодержання тих умов, які були в свій час заключені поміж двома союзними Урядами. Уряд УНР, його апарати і військо, хоч і в змінених обставинах, не підлягають і не можуть підлягати

© Жулінська-Яручик О., 2007

ліквідації, бо в іншому випадку допущена була б явна несправедливість і насильство над правно-державною організацією Українського народу, який в невимовно тяжких умовах дав послугу як Річі Посполитій, так і цілому європейському світові своєю неухайною боротьбою проти соціально-економічної анархії та безладдя правового, що нав'язують цілому світові большевики" [2: 321].

Інструкцією Міністерства військових справ Польщі від 2 грудня 1920 р. було внормоване правове становище армії УНР, армія УНР трактувалася як дружня та союзна. Інструкція зобов'язувала польську адміністрацію забезпечити відповідні умови перебування інтернованих у таборах: організувати харчування та медичне обслуговування, підготувати необхідну кількість бараків.

Вже невдовзі заходами С.Петлюри та голови Української Військово-Ліквідаційної комісії генерал-поручника В.Зелінського у порозумінні з польськими урядовими колами армія УНР була переміщена до шести таборів: Олександрова Куявського, Вадовиць, Петракова Трибунальського, Щипйорна, Ланьцута, Ченстохови. Крім цього, у Ченстоховій на цивільному становищі були розміщені урядовці і старшини Військового міністерства і Генерального штабу Армії УНР. Уряд УНР та Головний Отаман зі своєю військовою та цивільною канцелярією розмістились у Тарнові в готелі "Брістоль". Пізніше для розміщення інтернованих було відведено ще два табори – у Стшалкові і в Ченстоховій [3: 314].

Розміщення інтернованих тривало два місяці, оскільки табори на території Польщі були на той час заповнені більшовицькими полоненими. Після числених передислокацій, у листопаді 1921 р. інтерновані петлюрівці перебували лише в 3 таборах: в Каліші, Стшалкові і Щипйорні, а з осені 1922 р. тільки у двох останніх.

Побутові умови в таборах були важкими. Відкриті табори в кінці 1920 р. не були до кінця готові, щоб прийняти людей. Траплялися випадки, коли інтерновані чекали декілька днів у вагонах, поки ремонтували бараки. У таборах не вистачало ліків, засобів гігієни, їжі, одягу, білизни, взуття. Через нестачу палива зимою бараки погано обігрівалися. За здоров'ям інтернованих слідкував власний медичний персонал. Важкі умови перебування в таборах тривали упродовж усього періоду перебування в них інтернованого українського війська [4: 41].

Інтерновані в таборі мали право вільно пересуватися, могли проводити освітню, культурну, релігійну, видавничу, а також спортивну і ремісничу діяльність. Для забезпечення спокою і дисципліни у таборах було створено внутрішні відділи порядку. Перепустки, що дозволяли залишити табір, видавав, переважно лише

офіцерам, польський командуючий табору [5: 457-458; 6: 167-174]. Ставлення польської табірної адміністрації до інтернованих було різним: до вищого керівництва загалом коректним, до нижчих рангів польські вартові служби були не завжди прихильними, іноді ворожими [7: 79-102].

Справами інтернованого українського війська та цивільних біженців займалася Українська Військова Ліквідаційна Комісія, яка постала у грудні 1920 р. з перейменованої Військової Місії УНР, та створений 1921 р. Український Центральний Комітет. Допомагали інтернованим українським військам різні благодійні організації. Такі, наприклад, як Товариство допомоги емігрантам з України та Товариство допомоги шкільній молоді, інтернованій в Польщі [8: 90-103].

Останні табори було зліквідовано у серпні 1924 р. Усім колишнім інтернованим було вироблено карти перебування і дозволено мешкати за місцем працевлаштування, якщо місцева влада надавала на це дозвіл. Біля 700 осіб – хворих, інвалідів, офіцерів вищого командування з родинами залишилося у Каліші у відкритій 1 серпня того ж року Українській Станиці. Опіку над ними прийняло Міністерство Праці і Суспільної Опіки [6: 457, 462-464].

В утвореній у Каліші Українській Станиці працювали школи, діяли культурно-освітні інституції, різні організації і товариства. Вона стала національним і культурним центром української політичної еміграції, а також власним видавничим осередком [3: 314-316].

У такий спосіб проблема інтернованих українських військових у Польщі перестала існувати, перетворившись на проблему української політичної еміграції. "Приблизно 90 % української еміграції у Польщі в 20-х рр. становили особи, пов'язані з Українською Народною Республікою – її державними структурами і армією. Визнаним лідером цієї частини еміграції був Симон Петлюра, а відтак цілий політичний табір названо петлюрівським, а всіх, хто до нього належав – петлюрівцями" [3: 653].

За польськими статистичними підрахунками, на початку лютого 1921 р. у Польщі перебувало біля п'ятнадцяти з половиною тисяч громадян УНР – інтернованих військових, державних службовців та інших цивільних осіб. Якщо інтернована українська армія, окрім важких умов табірної життя, мала урегульований статус, то ситуація цивільних біженців, особливо адміністративного апарату, була більш важкою та незрозумілою. Слід зазначити, що у листопаді 1920 р. разом з урядом УНР на вигнанні опинилося біля двох з половиною тисяч урядовців, пов'язаних з адміністрацією [9: 252; 6: 457, 462-464].

Після ратифікації Ризького договору у квітні 1921 р. українські державні установи (уряд УНР і покликана в Тарнові Рада Республіки),

на території Польщі припинили свою офіційну діяльність. Виникла потреба у заснуванні в Польщі аполітичної організації, яка б репрезентувала інтереси українських емігрантів, а також виконувала обов'язки державних структур Української Народної Республіки, які перебували в Польщі на нелегальному становищі. Такою організацією став створений у Варшаві Український Центральний Комітет, який об'єднав переважну більшість українських політичних емігрантів, що перебували у міжвоєнний період в Польщі.

Фундаторами УЦК (Українського Центрального Комітету) виступили вищі державні функціонери УНР – А. Ніковський, П. Пилипчук і А. Лукашевич, пізніше – згідно зі статусом УЦК – до його керівного складу було запрошено ще 15 осіб (Є. Лукашевича, С. Стемповського, Г. Юзевського, Д. Валединського (священик, майбутній митрополит польської православної автокефальної церкви), І. Феценка-Чопівського (Голова Ради республіки), О. Саліковського (у попередньому уряді віце-прем'єр і міністр внутрішніх справ), І. Кабачківа (державний контролер), А. Ливицького (віце-прем'єр і міністр юстиції; раніше і пізніше прем'єр), І. Огієнка (міністр з питань релігії), П. Зайцева, Й. Волошиновського, Л. Михайліва (українська дипломатична місія у Варшаві), ген. В. Зелінського (керівник військової місії у Варшаві), М. Безручка і С. Дельвіха.

Всі члени УКЦ, окрім Д. Валединського, в різний час входили до структури влади УНР – колишні прем'єри, міністри, послы, уповноважені [3: 39]. УЦК вживав активних заходів для консолідації розпорощених по всій Польщі емігрантів, проводив культурно-освітню діяльність у еміграційних осередках, здійснював правову опіку над ними, координував працю відділів.

У грудні 1922 р. Український Центральний Комітет, як єдина у Польщі офіційна інституція, яка репрезентувала українську еміграцію, звернувся з промовою до всієї української еміграції, котра перебувала у Польщі: "беручи до уваги те, що наше повернення на вільну і незалежну Україну відбудеться через якийсь довший проміжок часу, тоді, коли настане черга остаточного розв'язку складної, так названої східної проблеми [...], мусимо розумно і практично будувати своє життя тут, на території польського братнього нам народу. [...] Мусимо створити на еміграції не розпорощену аморфну масу, а об'єднану, міцну духовно і фізично організовану народну цілісність"[10]. Звернення УКЦ підписали А. Лукашевич і П. Зайцев.

У міжвоєнний період в Польщі було засновано й діяло близько ста установ різного організаційного рівня. На основі статуту УЦК у Польщі було зареєстровано багато споріднених організацій – студентських, жіночих, культурних, освітніх і таких, які надавали

допомогу. З Комітетом співпрацювали також інші еміграційні установи, які були зареєстровані окремо на підставі власних статутів.

УЦК мав стислі контакти із польським Товариством допомоги емігрантам-українцям. Організатором товариства і його активним діячем, прихильником української справи був колишній міністр земельних справ в уряді УНР у Києві (1919-1920 рр.), відомий польський письменник і громадський діяч С.Стемповський (1870-1952); покровителем товариства був польський політик і публіцист, співпрацівник Ю.Пілсудського, щирий прихильник польсько-українського зближення Т.Голувко (1889-1931). Завдяки підтримці членів Товариства була утворена в Каліші Українська Станиця.

Рукопис заклику Товариства допомоги емігрантам-українцям свідчить про те, що у міжвоєнній Польщі існували політичні кола, які прагнули допомогти українським емігрантам: "Nikt tak dobrze, jak naród polski, nie wie, jak ciężki jest los emigranta. Dlatego też dziś, gdy rząd ze względów oszczędnościowych przestaje dawać pomoc... obowiązkiem samego społeczeństwa jest przyjąć z wydatną i serdeczną pomocą emigrację ukraińską" [11: art. 1548].

Всі місцевості, де на зламі 1920-1921 років перебували українські військові та цивільні емігранти, стали видавничими осередками. Невдовзі більшість з них перестала існувати. У 1924 р. на видавничій мапі залишилися лише Варшава, Львів і Каліш. У міжвоєнний період найбільшим видавничим осередком української еміграції зі значним інтелектуальним потенціалом на етнічних польських землях була Варшава.

Перебування у Варшаві в міжвоєнний період української еміграційної влади та УЦК, а також багатьох інших організацій і товариств призвело до того, що столиця Польщі стала у той час найбільшим українським еміграційним державним центром суспільно-наукового життя, а також культурно-освітнім осередком української політичної еміграції.

До 1923 р. у Варшаві мешкав отаман армії УНР С.Петлюра, пізніше його наступник – А.Лівицький, а також частина членів еміграційного уряду УНР. Мешкало у столиці Польщі багато інших цивільних і військових діячів УНР, а також письменників і літературознавців.

Українську пресу на еміграції у Польщі створювала або з нею більш-менш активно співпрацювала приблизно тисяча осіб. Серед них є науковці, літератори, художники, високого рангу військові, державні і партійні діячі. Багато з них – це редактори та члени редакційних колегій, заслужені діячі української журналістики. Видаванням займалося багато суб'єктів – товариства і організації, у тому числі

студентські наукові установи і товариства, конфесійні спілки та церкви, а також приватні особи.

Серед польських громадських і літературних діячів найбільш шанований українською еміграцією був С.Стемповський. Для колонії українців у Варшаві він був приятелем, якому можна було довіряти, людиною, відданою справі незалежності України, одним із тих, котрі вважали, що "zblіżenie polsko-ukraińskie stanowi załążek pokoju na wschodzie i rozkwitu dwóch państw"[11: art. 1548, k. 288].

У Варшаві в міжвоєнний час мешкали українські журналісти, вчені, артисти. Серед українських письменників у Варшаві мешкав Ю.Липа (1874-1944), донька А.Лівицького – Н.Лівицька-Холодна (1902-2005). Поселився у Варшаві (від 1923 р.) поет Є.Маланюк (1897-1968), а також донька І.Шовгеніва, поетеса О.Теліга (1907-1942). Також у Варшаві у міжвоєнний період постійно перебували українські митці П.Андрусів, П.Мечик, Н.Хасевич, П.Холодний-молодший та ін., з'явилася велика кількість періодичних видань українською мовою [13]. Отже, у столиці Польщі створилася своєрідна культурно-суспільно-політична спільнота українців; така ситуація сприяла розвитку видавничої діяльності. "Видавання петлюрівської преси почалося в січні 1920 р. З того часу виходило тут 3-14 видань щороку; взагалі друкувалося їх понад півсотні"[3: 316].

Слід зазначити, що в міжвоєнній Варшаві існувало дві фази формування української еміграції. Перша пов'язана із військовою молоддю, котра, звільнившись з інтернованих таборів, зосередилася у Варшаві, шукаючи освіти і праці. Частина української еміграції залишилася у Варшаві, проте більшість при підтримці варшавської Української Студентської Громади виїхала до Чехословаччини, де діяли Вільний Університет та Високий педагогічний університет у Празі і Українська Господарча академія у Подєбрадах.

Друга фаза формування української еміграції у Варшаві значно збільшила кількість української інтелігенції, створила міцне підґрунтя для українського літературного життя. Ця фаза пов'язана із українською молоддю, котра після закінчення навчання за кордоном Польщі, в 1928-1929 рр. у пошуках праці знову повернулася до Варшави. Так у Варшаві з'явився інженер-геодезист, бандурист М.Теліга із дружиною поетесою О.Телігою, донька А.Лівицького Н.Лівицька-Холодна, Є.Маланюк, Ю.Липа, А.Крижанівський та ін.

У 1929 р. українська еміграційна молодь засновала у Варшаві літературне угруповання "Танк", яке "виникло як результат полеміки творчої молоді на еміграції з Д.Донцовим, схильним до авторитаризму, нав'язування національної нетерпимості та недооцінки естетичних якостей художніх творів, підпорядкування творчості ідейній доктрині.

Накреслюючи перед собою мету формування "державницької літератури", орієнтуючись на "синтез героїзму, господарності волі", "танківці" намагалися врівноважити критерії правди і краси, позбавити їх небажаного протистояння, відстояти творчу автономію національного митця, не відмежованого і від своїх громадянських обов'язків"[14: 673].

Ініціаторами створення літературного угруповання стали Ю.Липа та Є.Маланюк, навколо яких і зосередилася українська еміграційна літературна молодь Варшави. Їх месіаністична віра у державність України і українську самобутність магнетично діяла на молоду генерацію. Окрім Ю.Липи і Є.Маланюка, членами угруповання були Н.Лівицька-Холодна, А.Крижанівський, П.Зайцев, Б.Ольхівський, Л.Чикаленко, О.Теліга, Ю.Косач, П.Холодний (молодший). До угруповання входили також молоді українські письменники зі східної Галичини. Члени "Танку" пропагували оксиденталізм, ідею великої державності, радикальну сепарацію від російської культури, культ героїзму і шляхетності, боротьбу з масовістю у культурі.

І хоч дане літературне угруповання розпалося 1929 р. (не без втручань Д.Донцова, занепокоєного появою непідвладних йому художніх структур), його ідеї реалізувалися пізніше на сторінках часопису "Ми", газети "Назустріч", до складу авторських колективів яких входили колишні "танківці"[14: 673-674].

В 1933 р. члени і прихильники колишньої літературної групи "Танк" утворили видавництво "Варяг". До вибуху Другої Світової війни видавництво публікувало твори Н.Лівицької-Холодної, С.Гординського, Б.Ольхівського, А.Крижанівського, Ю.Липи, Є.Маланюка, М.Хвильового, М.Зерова, Ю.Косача, Б.Антонича та багатьох інших українських письменників. Окрім того видавництво публікувало збірки літературних творів своїх членів, а у 1937 р. розпочало видавати серію "Бібліотечка українського державника". У першому томі була вміщена дисертація Б.Ольхівського "Вільний нарід"[15: 282-295].

Літературний часопис "Ми" видавався не періодично (1933-1937 рр. у Варшаві; від 7 числа з 1937 р. до 1939 р. у Львові). Видавцем видання був М.Куницький. Пізніше у Варшаві виникло нове літературне угруповання з такою ж назвою. "Odegrało ono ważną rolę w rozwoju literatury ukraińskiej na terenie Polski przedwojennej"[16: 1149].

До літературного угруповання "Ми" увійшли українські письменники, які переважно мешкали у Варшаві, львівська літературна молодь, а саме її частина, котра залишила часопис "Вісник" Д.Донцова, теоретика українського націоналізму, автора книжки "Націоналізм" (1926) [17:290]. У спогадах Н.Лівицької-Холодної зазначено: "1933 р. до Варшави приїхали ті, котрі створили групу "Ми" і хотіли видавати

квартирник під тією ж назвою. Головні це – Маланюк і Крижанівський, приєдналася до нас Олена Теліга"[18: 33, 92-93].

У першому числі журналу, в есе "Європа і ми" М.Рудницького, часопис і угруповання задекларували свою позицію: замість політичного заангажування української літератури, що домінувала у часописі Д.Донцова, автура "Ми" вибрала орієнтацію на європейські мистецькі зразки у літературі. "Ми", за висловами М.Рудницького [19: 97-99], закликала молоду українську генерацію шанувати і дотримуватися критеріїв європейської літератури. Поміщені у часописі твори відповідали своїм рівнем цим критеріям.

На сторінках часопису "Ми" друкувалися твори Б.Лепкого, А.Крижанівського, Є.Маланюка, Н.Лівицької-Холодної, М.Рудницького, С.Смаль-Стоцького, Б.І.Антонича, Ю.Дригинича, С.Гординського, Б.Ольхівського, С.Доленги, Ю.Косача, І.Дубицького, Ю.Липи та ін. До 1937 р. журнал видавався кожних півроку, з 1939 р. – раз на два місяці. Редакторами його були журналісти І.Дубицький, Б.Ольхівський, письменник А.Крижанівський. Художнє оформлення здійснював чоловік Н.Лівицької-Холодної і син визначного художника-імпресіоніста П.Холодного (старшого), маляр і графік П.Холодний (молодший) [14: 458-459].

Всупереч своїм вступним деклараціям уникати підпорядкування літератури політиці, редакція часопису від 1936 р. почала поміщати на своїх сторінках публікації, у яких були відчутні військові настрої і гасла, що були досить розповсюдженими серед української еміграції в Польщі. Свідчить про це хоч би сам факт публікації статті О. Кульчицького "Душа ряси як тотем і термін".

Українська еміграційна молодь 15 травня 1921 р. створила у Варшаві Українську Студентську Громаду (УСГ). Її засновником і першим головою став Т.Олексіук. Головною метою УСГ було торувати шлях на Захід у вищі навчальні заклади, об'єднати студентів не тільки у Польщі, а загалом усіх українських студентів на еміграції. УСГ репрезентувала студентів перед українським та польським урядом, надавала юридичну та матеріальну допомогу [20: 3-5]. Кількість студентів збільшувалась з кожним роком, влітку 1922 р. вона досягнула своєї найвищої позначки. У столиці Польщі перебувало в той час близько однієї тисячі студентів-емігрантів. У тому і наступному році УСГ надала можливість усім бажаючим виїхати за кордон на навчання у вищі навчальні заклади. Багато молоді потрапило до Чехословаччини, про що вже йшла мова, а також до Німеччини і Бельгії, Парижу і Лондону.

У 1923 р. Симон Петлюра у відомій програмній брошурі "Сучасна українська еміграція та її завдання" написав про студентську молодь,

що вона "зрозуміла обов'язок, який покладає у даний час на неї Вітчизна і добросовісно взялася за навчання, щоб з найбільшою користю використати своє примусове перебування за кордоном для народної справи. Не можна не похвалити цього прагнення серед наших студентів: свідчить воно про зрозумілість ними [...] завдань, які спеціально ставить перед ними програма будівництва української державності"[1: 300-341].

Українська Студентська Громада організувала випуск місячника "На чужині" (1924-1925), головним редактором якого стала К.Чайківська, видавниче товариство ім. Б.Грінченка та часопис "Студентський голос" (1927-1928) – головний редактор Є.Чехович. Співпрацювали із часописом "Студентський голос" Н.Лівицька, Ю.Косач, Є.Маланюк та ін. Поетичні та прозові твори, поміщені на сторінках "Студентського голосу", переважно мали політичне спрямування. Особливим взірцем для наслідування в українській молоді був отаман української армії УНР С.Петлюра, тексти, уміщені у місячнику, були просякнуті його культом. У своєму листі до УСГ в Варшаві, з приводу 5-ої річниці заснування громади, С.Петлюра писав: "...на разі ми знаходимось на еміграції. Не знаю в історії прикладу, щоб здорові ідеї еміграції, наповнені терпінням, усвідомлені працею і наукою, не перемогли!"[21: 3].

У міжвоєнному 20-літті у Варшаві діяло кілька українських студентських корпорацій. Оскільки аполітична УСГ не давала можливості варшавській українській академічній молоді розвинути політичну діяльність, то головні діячі УСГ на початку 1928 р. створили Об'єднання Українських Націоналістів-Державників (ОУН-Д). До керівного складу об'єднання увійшли: М.Лівицький, Ю.Косач та Є.Чехович. Створення (ОУН-Д) стало провісником нового явища у варшавському студентському русі – організації студентського життя на корпораційних принципах. 24 жовтня 1928 р. була заснована корпорація "Чорноморе". Головну роль у новій організації відіграв Є.Чехович, у своїй статті "Перебудова нашого студентського життя" він писав: "Ідея корпораційного товариства "Чорноморе" стала тим яскравим променем, який освітив віднедавна захмарений горизонт нашого студентського життя"[22: 6-9].

У Варшаві 29 травня 1929 р. була створена ще одна студентська корпорація під назвою "Запорожжа". Протектором корпорації був проф. Р.Смаль-Стоцький, а почесним головою став ген. В.Сальський. Одним із завдань цієї суспільно-політичної організації була праця у національно-державницькому дусі, виховання активних та ідейних громадян, приготування їх до боротьби за визволення Батьківщини.

Восени 1926 р. члени Української Студентської Громади, що навчалися у вищих мистецьких закладах Варшави, утворили секцію студентів мистецьких шкіл. Через рік разом з напливом нових студентів секцію було перетворено на самостійну організацію під назвою українська артистична група "Спокій". Першим президентом організації став П.Мегик. Формою праці групи було організація лекцій та влаштування виставок. Лекції, виголошені такими фахівцями, як Л.Чикаленко, Ю.Липа, Г.Лазаревський, О.Ковалевська та С.Чехомський, мали на меті поставити українське мистецтво на рівні з сучасним мистецтвом інших народів, а виставки мали зацікавити глядачів [23:1-10; 24:14-17; 25: 24-25].

У червні 1926 р. на еміграції зусиллями українських емігрантів з Наддніпрянщини постала ще одна культурна ініціатива – український театр "Промінь". Всі члени театру були професійними акторами. Головним режисером театру був Комаровський. Від 14 грудня 1924 р. діяв у Варшаві Український Клуб, який проіснував до 1935 р. На жаль, немає відомостей про його засновників. Відомо лише, що першим головою клубу був ген. М.Безручко [3: 280].

Незважаючи на заборону українським емігрантам оселятися у Варшаві, починаючи від 20-х років вони постійно перебували до столиці Польщі. Це були переважно науковці, юристи, лікарі, артисти, журналісти, політичні та суспільні діячі. До вищих навчальних закладів Варшави з'їжджалася українська еміграційна молодь [26: 260-263].

Важливою подією в житті українських варшавських студентів стало створення Товариства допомоги українським студентам вищих шкіл м.Варшави (1928-1939). Великих зусиль до створення товариства доклав І.Огієнко, який змобілізував з цією метою старші кола української еміграційної громадськості. Головою товариства було обрано Р.Смаль-Стоцького. Опікою товариства були оточені усі українські студенти, які перебували у Варшаві.

Діяло на початку 20-х рр. у Варшаві Українське Юридичне товариство під керівництвом А.Лівицького. На еміграції члени товариства працювали над редакцією проектів юридичних актів, а також системою юстиції, права та адміністративного кодексу, які мали бути введені на звільненій від окупантів українській території. До завдань Українського Юридичного товариства належала і юридична допомога українським еміграційним організаціям, а також УЦК [27:13; 28:11; 29-22].

13 грудня 1921 р. було прийнято рішення про створення у Варшаві при гуманітарній секції Українського Центрального Комітету жіночої підсекції Спілки українок-емігранток у Польщі. Підсекція проводила

виключно гуманітарну діяльність – організовувала допомогу для інтернованих в таборах, допомагала емігрантам, які мешкали поза таборами. У 1927 р., отримавши новий статус центральної загальноеміграційної організації, вона дістала назву – "Спілка Українок-Емігранток у Польщі". Протягом понад десятилітньої діяльності варшавської Спілки жінок-емігранток відбулося багато зустрічей, серед них присвячених творчості відомих українських письменників: І.Котляревського, Т.Шевченка, Л.Українки, О.Кобилянської, М.Вовчка, І.Франка, В.Стефаніка, Б.Лепкого, Б.Антонича, О.Федьковича, П.Тичини, У.Самчука, Ю.Липи та ін. На цих зустрічах виступали запрошені видатні українські історики, публіцисти, письменники – Д.Дорошенко, Г.Лазаревський, І.Кедрин, М.Островерха, Ю.Липа, Б.Ольхівський та ін. Члени Спілки жінок-емігранток у Варшаві брали участь в організації загальноваршавських урочистостей, святкуванні державних річниць та річниць видатних українських діячів [3: 240-243].

У кінці 1925 р. у Варшаві групою українських емігрантів було створено Український кооператив. Це було підприємство, яке займалося посередництвом – допомогою українським кооперативам, промисловим та торгівельним підприємствам у придбанні потрібного їм товару, організовувало реалізацію їхньої продукції на місцевих та закордонних ринках. Окрім того, Український кооператив залагоджував податкові і митні справи у відомствах та приватних інституціях [28: 27].

Наприкінці 20-х років XX ст. серед української політичної еміграції значно зріс відсоток технічної інтелігенції. У зв'язку з цим було створено у Варшаві 1927 р. Спілку інженерів і техніків українських емігрантів у Польщі. До головних завдань організації належали: інтеграція на ґрунті професійних та наукових інтересів, юридична та матеріальна допомога членам, популяризація технічних знань. Спілка допомагала молодим інженерам нострифікувати дипломи у Польщі, а також в пошуках праці.

У грудні 1930 р. за розпорядженням Ради Міністрів Речі Посполитої у Варшаві було створено Український Науковий Інститут. УНІ був науково-дослідною інституцією без права дидактичної праці. Завданням інституту були дослідження суспільно-економічної галузі, історії та культури України, історії української церкви, польсько-українських стосунків, а також підготовка наукових кадрів. Окрім того, інститут займався проблематикою окупованої України і готував концепції майбутнього суспільно-політичного устрою незалежної української держави.

Директором інституту був відомий український діяч та вчений, керівник кафедри історії та права – О. Лотоцький [29: 265-273; 30: 45]. Професор Р.Смаль-Стоцький був на посаді наукового секретаря і редактора наукових праць, а також керівником кафедри філології [30: 45; 31: 193-197]. До складу наукової колегії УНІ входили керівник кафедри історії літератури проф. Б.Лепкий і керівник кафедри економічних наук проф. В.Садовський. Завданням наукової колегії було вибір керівництва та програмування праці інституту [32: 257-266].

До найбільших досягнень комісії історії літератури належало видання творів українського поета-класика Т.Шевченка. Твори вийшли в 16-ти томах, до них увійшли також докторські дисертації на тему творчості Т.Шевченка, переклади творів українського поета і бібліографія. Також Український Науковий Інститут видав в українському перекладі М.Риського твір А.Міцкевича "Пан Тадеуш". До вибуху Другої світової війни інститут видав близько 50-ти томів. Найбільш плідним автором був О.Лотоцький, який опублікував три праці з церковного права та чотири томи спогадів. На тему польсько-українських стосунків писали польські автори – Л.Василевський, С.Кучинський, М.Хандельсман. Опубліковані членами УНІ праці становлять цінний матеріал для української науки [3: 260-262; 33: 13; 34: 29].

Українська політична еміграція створювала певні вартості й для Польщі, бо її представники разом з поляками розбудовували, в міру своїх можливостей і здібностей, відроджену незалежну Польщу. Українські вчені та культурні діячі вносили свою частку в розвиток польської науки і культури, українські інженери сприяли розвиткові польської металургії та рільництва, група досвідчених старшин підсилювала офіцерський корпус польського війська [3: 657].

Незважаючи на всі труднощі міжвоєнного періоду, українська еміграція в Польщі знаходила у собі сили для того, щоб займати важливе місце у боротьбі за відновлення суверенної української держави.

Лідери української політичної еміграції підкреслювали, що їх завданням є не лише забезпечення біженцям матеріальних умов існування та культурного розвитку на чужині, а передусім – боротьба за державну незалежність України. Завдання це було надзвичайно важким з кількох причин. Передусім, забезпечення хоча б мінімальних побутових умов існування у складних економічних і правових обставинах поглинало багато часу та енергії і потребувало відповідних коштів, яких у той час бракувало також для ідеологічної боротьби, що мала багато супротивників.

По-перше, так звана, біла російська еміграція поза Росією не хотіла визнавати українців за окремий самостійний народ і ставила під сумнів їх право на державну незалежність. Головний офіційний легітимний орган, який репрезентував українську еміграцію, – Український Центральний Комітет – зазначав з цього приводу, що російська демократична інтелігенція навіть на вигнанні не розуміє дійсності і услід за російським реакційним царизмом відкидає навіть саму ідею існування українського народу. А отже, "москалі" різних відтінків, від монархістів до соціалістів, за будь-яких умов не можуть позбутися імперіалістичних зазіхань на саму сутність українського народу – на ідею його незалежного існування [34; 35: 72-78].

По-друге, існування організованої української політичної еміграції свідчило про те, що радянська влада України не має легітимного правління. Радянській владі залежало не лише на масовому поверненні вояків колишньої армії УНР, а передусім, йшлося про перетягнення на свій бік вищого рангу державних службовців з національно-визвольного табору. Слід зазначити, що радянська влада чинила це з певним, хоч і обмеженим, успіхом.

Серед тих, хто повернувся з еміграції на Україну, були: М. Грушевський, В. Винниченко, з петлюрівського табору віцепрем'єр-міністр О. Ніковський і генерал Є. Тютюнник.

Проблема повернення на рідну землю постійно хвилювала емігрантів. Так, наприклад, у 1925 р. УЦК відстоював незмінну позицію, що лише зміна політичної ситуації в Україні забезпечить українським емігрантам нормальні умови життя після їх повернення на Батьківщину. У той час можливість повернення на Україну загрожувала українським біженцям постійним наглядом відповідних служб, неможливістю працевлаштування, а в гіршому випадку, засланням у Сибір або ув'язненням у таборах.

За весь період міжвоєнного двадцятиліття українська еміграція перебувала під пильним наглядом радянських агентів, головним завданням яких було нагнітання ворожнечі, непорозумінь та дезорганізації у суспільне життя українських емігрантів. Особливе значення для радянської Росії мала особа голови Директорії, Головного Отамана – Симона Петлюри. Його діяльність і життя у еміграції свідчили про те, що більшовицька влада в Україні є нелегальною. Ранг цього політика виріс у травні 1926 р. після приходу до влади у Польщі Ю.Пілсудського. На думку радянського керівництва, відновлення форми військово-політичного альянсу з С.Петлюрою було цілком реальним. Після цього у Москві було вирішено, що цю найавторитетнішу людину серед української еміграції потрібно знищити, що й було вчинено в Парижі 25 травня 1926 р. Самуелем

Шварцбардом. Тема вбивства і необґрунтованих обвинувачень С. Петлюри висвітлена у ряді праць [36: 102-117; 37: 112-113].

Вбивство С.Петлюри стало великим потрясінням для української еміграції. Це був час пробудження, майже всезагального включення в течію суспільного життя, консолідації навколо ідеї української державності. Варто зазначити, що мертвий С.Петлюра для більшовицького режиму став більш небезпечним, ніж живий. Для української еміграції він став мучеником, символом боротьби за незалежність. Подальші ушанування річниці смерті Головного Отамана організовувалися так само часто, як урочистості на честь найвидатнішого українського "пророка", поета-класика Т.Шевченка, стаючи нагадуванням, що сенс перебування у еміграції має ширший вимір, ніж звичайне існування.

Петлюрівська еміграція у міжвоєнній Польщі не мала належних умов для розвитку, проте робила багато, а найважливіше – намагалася зберегти свою ідентичність та прагнення до незалежності, власними зусиллями збільшити українські літературні, наукові та культурні надбання. Незважаючи на різний рівень національної свідомості й політичної активності, українські емігранти були віддані одній спільній ідеї – ідеї української державності, одному спільному прагненню – відновленню суверенної української держави. Слід зазначити, що польська влада підтримувала цю категорію українського населення, паралельно проводячи цілком інакшу національну політику стосовно українців, які проживали на українських історичних землях, що у міжвоєнному 20-річчі увійшли до складу II Речі Посполитої.

Список використаних джерел і літератури

1. С.Петлюра. Статті, листи, документи, Т. 2. Нью-Йорк 1979.
2. С.Петлюра. Статті, листи, документи / Упоряд. В.Сергійчук, Т. 3, Київ 1999.
3. E.Wiszka, Prasa emigracji ukraińskiej w Polsce 1920-1939, Toruń 2001.
4. І.Срібняк, Обеззброєна, але нескорена. Інтернована армія УНР у таборях Польщі та Румунії (1921-1924 рр.), Київ-Філадельфія 1997.
5. Z.Karpus, Pobyt żołnierzy Ukraińskiej Republiki Ludowej w obozach internowania w Polsce w latach 1920-1924, [w:] Europa Orientalis. Polska i jej wschodni sąsiedzi od średniowiecza po współczesność, pod red. Z.Karpusa, T.Kempy, D.Michaluk, Toruń 1996.
6. О.Вішка, Українці в таборі в Стшалкові (1919-1923), Вісник Київського державного лінгвістичного університету, вип. 3.– Київ, 1999.
7. E.Wiszka, Żołnierze Ukraińskiej Halickiej Armii w obozie w Tucholi (1920-1922), Tuchola. Obóz jeńców i internowanych 1914-1923. Cz. III: Warunki życia jeńców i internowanych, pod. red. Z.Karpus, W.Rezmer, I.Sribniak, Toruń 2002.
8. М.Павленко, Становище українських біженців у Польщі: їх підтримка польською владою, українством і міжнародною спільнотою (1921-1923),

Міжнародні зв'язки України: наукові пошуки і знахідки. Збірник наукових праць Інституту історії України НАН України.– Київ, 2000, вип. 9.

9. J.Bruski, Petlurowcy. Centrum Państwowe Ukrainńskiej Republiki Ludowej na wychodźstwie (1919-1924), Krakow 2000, s. 252; Z.Karpus, Pobyt żołnierzy Ukrainńskiej Republiki Ludowej w obozach internowania w Polsce w latach 1920-1924, [w:] Europa Orientalis. Polska i jej wschodni sąsiedzi od średniowiecza po współczesność, pod red. Z.Karpusa, T.Kempy, D.Michaluk. – Toruń, 1996.

10. ЦДАВО, ф. 3508, оп. 1, спр. 2а, арк. 4-5 зв – Від Українського Центрального Комітету в Річі-Посполитій Польській. До всієї української еміграції перебуваючої в Польщі.

11. Biblioteka Uniwersytetu Warszawskiego, Oddział Rękopisow, Zbiór S. Stemprowsiego, 1923-24, akt 1548.

12. Там само, акт 1548, k.288.

13. Бібліографія української преси в Польщі (1913-39). Уклав Є.Місило, Едмонтон 1991.

14. Літературознавчий словник-довідник. – Київ, 1997.

15. O.Weretiuk, Życie literackie emigracji petlurowskiej w Polsce międzywojennej, Warszawskie Zeszyty Ukrainoznawcze, pod red. S.Kozaka.– Warszawa, 1996, z. 3.

16. Ukrainńska literatura w Polsce [w:] Słownik literatury polskiej XX wieku. Ossolineum, 1992.

17. І.Кедрін, Життя. Події. Люди. Спомини і коментарі. – Нью-Йорк, 1976.

18. Н.Лівицька-Холодна. Спомини про короткий період життя Олени Теліги // "Сучасність" 1990, ч. 10.

19. М.Рудницький, Європа і ми, "Ми" 1933, кн.1.

20. І.Липовецький, Три роки існування, "На чужині" 1924, ч. 1.

21. С.Петлюра, Лист до Української Студентської Громади в Варшаві з нагоди 5-ї річниці заснування громади, "Студентський голос" 1928, ч.2.

22. Є.Чехович, Перебудова нашого студентського життя, "Студентський голос" 1928, ч. 6.

23. П.Мегик, Український мистецький гурток "Спокій", Варшава 1929.

24. Хасевич Н., Перед XI-ю виставою Українського мистецького гуртка "Спокій", Тризуб 1938, ч. 26.

25. Тризуб 1933, ч. 8.

26. J.Bruski, Petlurowcy. Centrum Państwowe Ukrainńskiej Respubliki Ludowej na wychodźstwie (1919-1924), Krakow 2000.

27. "Тризуб" 1932, ч. 24.

28. "Тризуб". 1932, ч. 45.

29. "Тризуб", 1938, ч. 4/5.

30. "Тризуб", 1926, ч. 16.

31. S.Kozak, Ołeksandr Łotockyj – uczony, dyplomata i polityk, Warszawskie Zeszyty Ukrainoznawcze, pod red. S.Kozaka, Warszawa 1996, z.3.

32. "Biuletyn Polsko-Ukraiński" 1932, nr 2.

33. J.Nakaszydze, Prof. Dr. R.Smal-Stoćkyj (1893-1969). In memoriam, "Zeszyty Historyczne". – Paryż, 1970.

34. R.Potocki, *Ukraiński Instytut Naukowy w Warszawie (1930-1939) – jego wkład do nauki i kultury ukraińskiej i polskiej*, *Warszawskie Zeszyty Ukrainoznawcze*, pod red. S.Kozaka. – Warszawa, 1998, z. 6-7. – s. 257-266.
35. Звіт УНІ; "Тризуб" 1935, ч. 15, с. 13.
36. "Тризуб", 1939, ч. 9.
37. ЦДА, ф. 516, оп. 1, спр. 2, арк. 1 – Резолюція Українського Центрального Комітету.
38. "Вісти УЦК" 1925, ч. 4.
39. Т.Гунчак, Чи був Симон Петлюра ворогом євреїв?, Дзвін 1991, ч. 2.
40. Д.Табачник, Вбивство Симона Петлюри. Український історичний журнал 1992, ч. 7-8.

Olga Żulinska-Jaruczyk. Ukraińska polityczna i artystyczna emigracja w II Rzeczypospolitej Polskiej (20-30 lata XX wieku).

W artykule rozpatruje się emigrację polityczną i artystyczną w II Rzeczypospolitej Polskiej (20-30 latach XX wieku).

Olga Zhulinska-Jaruchuk. The Ukrainian Political and Artistic Emigration in the Second Polish Republic (the 1920-s – 1930-s).

The article deals with Ukrainian political and artistic emigration in the Second Polish Republic (the 1920-s – 1930-s).